

2./ Műsor-tapasztalatok.

A/ Feature-műsorok.

Az első kérdés, ami felvetődik, hogy tulajdonképpen mi legyen az a "feature"? Kissé merész hasonlattal azt lehetne mondani: ugyanaz, mint a dokument-film, mikrofonra áttéve. Formája: hangjáték, tartalma: való tények bemutatása a leghatásosabb módon; jellemzője, hogy rádióra van megalkotva, vagyis előadása más területen nem képzelhető el. Műfaji szabályait tehát a mikrofon, a hanghatás határozza meg. Feladata: ismeretközlés szórakoztató formában. Targyát alkothatja minden általános érdekű kérdés; be tudja mutatni a történelem eseményeit, egy ország, vagy város keresztmetszetét, egy időszerű és vitatott problémát - mindezt dramatizált formában, a hangok változatoságának legszélesebb körű alkalmazásával, mindig tények alapján, s az emberi, közvetlen motívumok, a "human background" kidomborításával. A feature a "valóság drámája", nem az "alkotó", hanem a "rendező" képzelet terméke; ez különbözteti meg a "fiction"-tól, a szépirodalmi műtől.

Mindezen jellemvonásai a jelenleg gyakorlatban lévő rádióműfajok közt a featuret teszik a legrádiószerűbbé. Lehetőségei az eszköz adottságain belül szinte korlátlanok.

A feature megalkotása írói munka, de olyan írói követel, aki tisztában van a rádió műfaji törvényeivel; egyúttal bizonyos fokig szerkesztői munkának is tekinthető. Egy adott kérdés summáját, lényegét kell benne összefoglalni, tehát egy alapvető írói módszer, a sűrités adja ki legfőbb vonását. De ugyanakkor kollektív műfaj is, mert a téma és a megjelenítés eszköze egyaránt megkövetelik több ember szakértelmét. Így pl. egy történelmi mozzanat rádiószerű feldolgozásánál szükség van a történész szakértelmére, amely a szükséges adalékokat összegyűjti; az íróra, aki azokat csoportosítja, válogatja

és feldolgozza, s a rendezőre, aki a hangjátékot alkalmazza és megvalósítja. Az ideális természetesen az, ha ezek egy személyben vannak képviselve; a BBC feature-osztályának 20 szerződtetett munkatársa közül 16 író-producer - köztük olyan neves költő is van, mint Louis MacNeice.

A BBC sikeres feature-műsoraiban többek közt ilyenek szerepelnek: Az örök Róma /a város kétezereves története és lakóinak sorsa 60 percbe sűrítve/; Anglia őstörténete /a legújabb archeológiai eredmények színes bemutatása/; az El-Alamein-i ütközet, Hitler és Mussolini titkos levelezése, háttérként Ciano naplójával; - vagy a mai India, hangképsor a birodalom tájairól, embereiről, problémáiról; vita a szén- és tejkérdésről; interjuszorozat kommentárral fűszerezve a termelőtől a közvetítőkön és szakembereken át a fogyasztóig, stb, stb.

A megvalósítás, a rendezés lényege az egységes prezentálás; az érdekesség fenntartása, és - a BBC elveinek megfelelően - az "objektivitás", vagyis a nyílt állásfoglalás kerülése, ami egy a szelekció és a közvetett, burkolt formában jelentkező vélemény alkalmazásával. Miután a feature forrását valóságos tények - dokumentumok, naplók, jelentések, szemtanúk - alkotják, a megjelenítésnek is valószínűnek kell lennie. A hang-aláfestés, zaj-hatások esetében is a valószínűség és ökonómia elvei uralkodnak. A háború alatt, mikor e műfaj első virágkorát élte, a stúdió csak úgy visszhangzott az ágyudőrejtől, repülőgépperregéstől, bombarobbanástól - azóta a fejlődés a zaj-hatások csökkentése felé irányul, s azokat csak a szükségesség szigorú szempontjai szerint alkalmazzák. Inkább törekszenek olyan effektusokra, amelyek más formában jelzik a valószínűséget: így pld. az El-Alamein featurenél Montgomery tábornagy a BBC kérésére újból lemezre mondta híres hadparancsát, melyet a csata előtt intézett katonáihoz, s így a műsorban az autentikus hang szólalhatott meg. A BBC hanglemeltárában egyébként is az eredeti hangok és szövegek gazdag gyűjteményét őrzik felhasználás céljából /emlékezetes a háború alatt a Hitler-beszédek részleteinek szellemes és hatásos feldolgozása/.

A rendező /producer/ akkor ideális, - Harding szerint - ha 10 % képzelőerőt, 40 % szaktudást és anyagismeretet, 40 % szervező-képességet és 30 % emberkihasználást testesít meg. Szerepe tehát a gyakorlatbatétel, a rádiószerűség minden eszközzel való keresztülvitele.

A feature legfontosabb szereplője az "elbeszélő" /narrator./ Szerepe más, mint a bemondóé, vagy konferanszié-é. Ő mondja el azt az összekötő szöveget, amely az egyes motívumokat összefüzi, szóban közli a hangjátékszerűen meg nem valósítható körülményeket. Ezért tárgyilagosnak, szinte száraznak kell lennie, aki nem véleményt formál, hangulatot kelt, hanem mintegy vezeti a hallgató fület és képzeletét. Szerepe azonban nem csupán külsőséges, kényszerűen adott, hanem funkcionális. A rádió hanghatása ugyanis kevésbé tudja érzékelteni az idő váltakozó intenzitású múlását, mint pld. a film. Vannak ugyan erre is eszközei, így a keverés: a lehalkítás-szünet-ujrafelerősítés módszere; de ez tömör, gyorsan pergő akcióban zavaróan hat. Ezért az időegymásután, az egyes cselekmény-részletek közt eltelt lassabb-rövidebb időköz érzékeltetése a narrator feladata.

A munkamenet nagyjából a következő: a téma kiválasztását követi az anyag összegyűjtése, ebből az író megalkotja a scriptet. A nyers scriptet megbeszélik, az ötleteket kidolgozzák, hozzászól a rendező, a hangmérnök - esetleg a zenész - kötetlen közösségi munka formájában; a kész script alapján gondosan kiválasztják a szereplőket hangérték szerint; kiválogatják a szükséges hangkulisszákat, aláfestő zenét. Az első olvasópróbán a szereplők is hozzászólnak, a szükséghez képest saját szájuk ize szerint alakítják szövegüket, új ötleteket, hatásokat dolgoznak bele. Minden változtatást gondosan keresztülvezetnek a script hiteles rendezői példányán. Ezután egésznapos próba következik - az adásig.

Példaként vázolom az egyik említett műsorszám, "They Fought at Alamein" próbáját. A figyelőfülkében ült a producer / a parádés műsort maga L. Gilliam, a feature-osztály igazgatója rendezte/, az egyik háziszerező, /a másik a stúdióban volt/, a producer titkárnője és a forgató.

Mivel a scriptben különböző származású katonák - cockneyk, skótok, ujjélandiak, délafrikaiak, stb. - szerepelnek, gondosan kiválogatták a megfelelő akcentusú szövegmondókat /ezeknek, ha hivatásosak is, nem kell okvetlenül színészeknek lenniük, mint a drámai produkcióknál; jóhangú felolvasók is számbajöhetnek/. Külföldit ábrázoló szereplők azonban akcentus nélkül beszélnek. De nemcsak az akcentus számít, hanem az egyes hangok egymáshoz való viszonylata is; fontos, hogy a szereplők ne "takarják" egymást, hangjuk élesen elkülönüljön, a hallgató mindig meg tudja különböztetni őket. Az egyik szereplőt

például próba derekán váltotta le a rendező, mert hangját nem tartotta megfelelőnek.

A próba során megmutatkozott, hogy a script nem szent: menetközben is állandó változtatások, húzások, módosítások lehetségesek a rádiószerűség érdekében. A jelenlévő titkárnő szerepe, hogy az alap-scripten minden változtatást keresztülvezessen.

A stúdióban három mikrofon állt, egymástól spanyolfalakkal elkülönítve; a spanyolfalakkal módosítják a reverberációt, a hangvisszaverődés változtathatóságát a keverőt kezelő rendező ezekkel alakíthatja. Ezzel segítik elő a hang útján irányítandó "tér-képzeletet": a távolságok atmoszféráját. Az egyik - felolvasó - mikrofonnál ült a narrator. A másik társszerző a stúdióból közölte tapasztalatait a rendezővel.

A forgató /aki a technikai személyzet tagja/ az aláfestő lemezeket és Montgomery beszédének felvételét vezette; zajlemez a műsorszámában egyáltalán nem szerepelt, noha csatajelenetek is bőven voltak benne. Az írók és a rendező nem csupán a script szövegét, hanem a konferálást is a legnagyobb gonddal dolgozták össze a bemondó bevonásával; bemondás és aláfestő lemez összeegyeztetése legalább huszperces munka volt.

A próbák lehetőleg egésznaposak. Délelőtt 10-től 12.30-ig olvasó- és első mikrofonpróba, 14-16 közt újabb mikrofonpróba; 17-19-ig főpróba teljes effektusokkal, bemondással; 19 h. után pihenő, majd 20.30-kor kezdődött az adás.

A feature egyik igen népszerű fajtája a magazin. Ez olyan keretes műsor, amelyben laikusok szólnak meg, vita, ankét, interjú-sorozat formájában, egy tárgy köré csoportosítva a mondanivalót. A főkövetelmény itt is a rádiószerűség, a számnak változatosnak és érdekesnek kell lennie. Ez magával hozza azt a gyakorlatból leszűrt elvet, hogy egyetlen laikus sem tudja megírni saját mondókájának szövegét: azt szerkeszteni, mikrofonra átdolgozni kell.

A magazin rendszerint sorozatos; tárgyai kérdéscsoportok, tájak, stb. szerint adódnak. A munkamenetben a script-írónak először meg kell állapítania a műsorszám alapvonalát /speciális szakkérdések esetében szakértők bevonásával/ s ehhez hozzákeresni a megfelelő beszélőket. Kivánatos, hogy a szükségesnél több anyagot gyűjtsön össze, későbbi válogatás és sűrítés céljából. Az egyszer lefektetett alapszerkezeten nem kívánatos menetközben változtatni. Számot kell vetni azzal, hogy egy ilyen műsornak az összehatása más, mint az

egy részletek külön hatásának összege; ehhez képest a részekben kerülni kell a tulzott hatáskeltést, nehogy mesterkéltnek lássék; viszont minden részletnek meg kell adni a ki- és bevezető végszót, csattanót- ami azonban lehet anticlimax is. Az egyes számok egymásutánjának bizonyos hullámgörbét kell adni a tempó, színesség, emóció és tartam váltakozásával: a hallgató figyelme is intermittens, megköveteli a "pihenőket". Az adott tartalomnak idomulnia kell ezekhez a szabályokhoz. A gyakorlati kidolgozásban ügyelni kell arra, hogy az összekötő átmenetek /a beszélő vagy narrator szövege / ne tegyen ki többet az egész tartam egyötödénél.

A producer feladata is másképpen alakul itt, mint hivatásos szereplőknél. Laikusokról lévén szó, az ismétlés nem tekinthető egyenértékűnek a próbával - a sulykolás azzal a veszéllyel jár, hogy a beszélt szöveg elveszíti természetességét, merevvé, papirizüvé válik. A hangsulynak mindenütt a drámai csúcspontokra kell esnie. A vitavezető minden esetben mutassa be a közreműködőket első megszólalásukkor; mindig adjon számukra végszót. Vigyázni kell arra, hogy a tempó ne legyen tulgyors, mert a hirtelen átmenet megzavarhatja a hallgatót. Ezeket a gyakorlati szabályokat a próbák alatt kell érvényesíteni, a script megfelelő javításával; a szereplők saját ötleteit lehetőleg figyelembe kell venni.

Érdemes hosszabban ismertetni egy jellemző példa, a Country Magazine, előkészítő munkáját. Ez kb. a Falurádióknak felel meg, de csupán kéthetenként egyszer 30 perces műsort jelent vasárnap délben. A műsor célja az angol vidék szisztematikus megismertetése lakóin keresztül; kerete egy tájegység, egy mezőgazdasági kérdés-csoport, vagy általános érdeklődésű témakör. Egy-egy "magazine" a beszélőn kívül legföllebb nyolc szereplőt mutat be, így mindegyikre kb. 3 perc jut. Pl. az egyik ilyen műsorba a következőket irányozták elő: egy komló- és gyümölcstermelő; egy szociális gondozónő; egy lótenyésztő; egy molnár; egy halász; egy kovács; egy külföldi vendég; szintén farmer; egy kedélyes vidéki figura.

Hétfőn történik a műsorvázlat illetően összeállítás; a kívánságlista birtokában a műsor 1-2 munkatársa leutazik az illető vidékre és néhánynapos otttartózkodás során kiválasztja a megfelelő közreműködőket. Mindegyikkel összeül egy estére és két-három óra hosszat beszélgeti; a beszédjéből lejegyez egy jó félórára való anyagot, amelyből a műsorban neki jutó három perc szövegét össze kell sűritenie. A script-szöveg minden másodpercének érdekesnek és a tárgy-

hoz ragaszkodónak kell lennie s ugyanakkor nem szabad elvesztenie a beszélő eredetiségét; a sajátos beszédmódot, fordulatokat, izes szavakat tehát gondosan meg kell őrizni, már csak azért is, hogy az amatőr szereplő "otthon legyen" szövegében.

Alapvető elv az lévén, hogy laikus létére senki nem tudja megírni a maga scriptjét - ahhoz szakember kell, aki ismeri a szavak súlyértékeit és van füle az auditív hatásokra, kedélyes és közvetlen csak a fentiek szerint kivonatolt szöveg lehet.

Ha a nyersanyag együtt van, következik a script összeállítás; a hasonló jellegű szövegrészeket egymástól távolabb kell elhelyezni; a beszélőnek minden egyes szereplőt be kell mutatnia, végsőt adni számára; fontos, hogy egy percnél tovább senki ne beszéljen egyfolytában, tehát közbe-közbe kell vetni egy kérdést vagy olyan állítást adni a szereplő szájába, ami a többiek részéről ellenvetést vált ki. A lényeg, hogy egy-egy háromperces részben mindig egy közreműködő a főszerep, ezen belül ő dominál, ha meg is szakítják.

Mindez majdnem két hét munkája: az indulást követő második szombaton megérkeznek a szereplők, akik a BBC vendégei. 2.30-kor kezdődik az első olvasópróba; kiki belejavít saját szövegébe, a felvetődött újabb ötleteket megbeszélik, a hasonló hangokat egymástól távoleső időközre állítják be. Utána az első mikrofonpróba, a feleket megismertetik a szükséges stúdió-technikával, a beállításokat lepróbálják.

Ezután együttes vacsora következik; ez alkalmat ad arra, hogy a producer is jobban megismerje a szereplőket, azok pedig kissé összeszokjanak; így egy kis közösség alakul ki, rendszerint jó hangulatban.

Vasárnap 10 órakor következik a második mikrofonpróba; az utolsó simításokat, a climaxok kihegyezését, elrendezését elvégzik. A producernek ügyelnie kell arra, hogy ne akarjon színészi technikát alkalmazni a beszélőkre, megfosztva őket a természetesség varázsától.

Egy órakor van az adás: tapasztalat szerint ez szokott a legjobban sikerülni, sok spontán nevetéssel, a jóízű, összeszokott "teamwork" eredményeképen..

A műsorszámokat rendszeren egy dallal is fűszerezik; ez mindig új gyűjtésből származó népdal, amit zenei szakemberek szednek össze népénekés ajkáról; a dalt vonósnégyesből, zongorából és fuvából álló együttesre hangszerelik: ez adja az énekes - lehetőleg eredeti népénekés - kíséretét.

A Country Magazine igen népszerű és valóban nagy szolgálatot tett falu és város megismerkedése terén. A szereplők büszkék, ha felkérjük őket és a vidékek versenyeznek, melyikük műsorszáma a sikerültebb.

====